

SEZGILAR HAQIDA UMUMIY TUSHUNCHA SEZGILARNING NERV-FIZIOLOGIK ASOSLARI

Shomurotov Ulug'bek Melikboboyevich

*Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika va psixologiya kafedrası
o'qtuvchisi*

E-mail: ulugbekshomurotov986@gmail.com

Ismoilov Nodirjon Anvar o'g'li

Toshpulatov Asilbek Rashidovich

Niyozqulov Tavakkal Hakimzoda o'g'li

*Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
talabalari*

***Annotatsiya.** Ushbu ilmiy maqolada bizni o'rab turgan tashqi olamdagi narsa va hodisalarning juda ko'p belgi va xususiyatlari mavjud. Masalan, narsalarning rangi, ta'mi, hidi, qattiq yoki yumshoqligi, g'adir-budur yoki tekisligi, harorat va boshqalar. Ana shu narsa va hodisalarning turli xil belgi, xususiyatlarini biz ham turlicha sezgi a'zolarimiz orqali ongimizda aks ettirishimiz haqida aynan ushbu maqolada so'z borgan.*

***Kalit so'zlar:** sezgilar, nerv-fiziologiyasi, ong, miya.*

***Аннотация.** Эта научная статья содержит множество признаков и характеристик вещей и явлений внешнего мира, которые нас окружают. Например, цвет вещей, вкус, запах, твердость или мягкость, шероховатость или плоскость, температура и т. д. Было сказано, что мы также исследуем эти объекты в этой статье.*

***Ключевые слова:** нерв, ощущения, неофизиология, советы, мозг.*

***Annotation.** This scientific article contains many signs and characteristics of things and phenomena in the external world that surround us. For example, things' color, taste, smell, hardness or softness, roughness or flatness, temperature, etc. It has been said that we also explore that objects in this article.*

***Keywords:** nerv, sensations, neorophysiology, counssenes, brain.*

KIRISH

Sezgi jarayonining buzilishi har yerda bo'lishi mumkin. Bu sensor retseptordan boshlab to perseptiv interpretatsiyada tugaydi. Masalan, inson ko'zida katarakta bilan tug'ilsa uni ko'zlari yorug'likni ko'rmaydi, bu jarayonda eng murakkab mexanizm ishlasa ham ko'rish ma'lumotlarini bilolmaydi. Miyasi shikastlangan bemorlarda ham qandaydir sezgi va idrok zanjirlari bor. Miya po'stlog'ining chakka qismi buzilganda, inson yuzini tanish javobgarligi yo'qoladi va bu kasallik prosopagnoziya deb nomlanadi. Unda sezgilari normal, lekin idroki normal emas. U ma'lumotlarni ko'rib qabul qila oladi va insonni yuz tuzilishini xarakterlab bera oladi, lekin uni taniy olmaydi. Unga notanish chexrani ko'rsatishganda u bunga e'tibor beraydi. Unga tanish chexrani ko'rsatishganda, avtonom nerv sistemasi reaksiyasi shuni ko'rsatadiki

u xavotirlanadi va terlashni boshlaydi, lekin bu inson kimligini aytib bera olmaydi. U o'z chexrasini ko'zguda ko'rganda, yana shu chalkashlikga keladi. Miyani buzilganligi sababli, u ma'lumotlarni sxema bo'yicha tepadan pastga qarab ishlolmaydi, to'plangan bilimlarni sensor ma'lumotlar bilan bog'lay olmaydi. Tevarak-atrofimizdagi narsa va hodisalarning turli xil belgi hamda xususiyatlari har doim ham bizning sezgi a'zolarimizga ta'sir etib turadi. Natijada bizda turli sezgilar hosil bo'ladi.

Chunonchi, nurlarning ko'zimizga ta'sir qilishi natijasida ko'rish sezgisi, har xil tezlik va kuchlanishdagi havo to'lqinlarining qulog'imizga ta'sir etishi natijasida eshitish sezgisi, nafas olish paytida havo bilan birga burun bo'shlig'iga kirgan har turli modda zarrachalarining ta'siri natijasida hid sezgisi, biror narsani qo'limiz yoki badanimizga tegib ta'sir etish natijasida teri (taktil – biror narsaning terimizga tegishi) yoki bosim sezgisi va shu kabi sezgilar har doim hosil bo'ladi.

Demak, sezgi deb atrofimizdagi narsa va hodisalarning sezgi a'zolarimizga bevosita ta'sir etishi natijasida ularning ayrim belgi va xususiyatlarini miyamizda aks ettirilishini aytamiz. Sezgi bilish jarayonlari ichida oddiy psixologik jarayon bo'lib, tashqi olamdagi narsa va hodisalarni aks ettiradi. Tashqi olamdan kelayotgan qo'zg'atuvchilarning muayyan retseptorlarga bevosita ta'sir etish orqali ayrim belgi va xususiyatlarni va organizm ichki holatini aks ettiradi. Ma'lumki, insondan sezishning dastlabki bosqichi hissiy bilishdan boshlanib, keyinchalik u mantiqiy bilishga o'tadi. Sezgi ham oddiy psixologik jarayon bo'lgani bilan uning yuzaga kelishi o'z-o'zidan hosil bo'lib, idrok bilan bog'liq bo'ladi, lekin narsa va hodisani idrok qilishdan oldin uni sezish lozim, shu bois sezgilar materiyaning sezgi a'zolarimizga ta'siri natijasidir. Sezgi axborotlarini qabul qilib, tanlab, to'plab, har bir sekundda axborotlar oqimini qabul qilib va qayta ishlab miyaga yetkazib beradi. Natijada tevarak-atrofdagi tashqi olamni va organizm o'z ichki holatini adekvat "mos" aks ettirishi hosil bo'ladi. Sezgi a'zolari tashqi olamning inson ongiga olib kiradigan yo'llaridan biridir.

Sezgilarining nerv-fiziologik asoslari. Ma'lumki, sezgilar faqatgina tashqi ta'sirlar natijasida hosil bo'lmay, balki organizmning ichki holatida ham amalga oshiriladi. Sezgi nerv tizimining u yoki bu qo'zg'atuvchidan ta'sirlanuvchi reaksiyalari tarzida hosil bo'ladi va har qanday psixik hodisa kabi reflektorlik xususiyatiga egadir. Sezgilarning nerv-fiziologik asosini qo'zg'atuvchining o'ziga aynan o'xshaydigan analizatorga ta'siri natijasida hosil bo'ladigan nerv jarayoni tashkil qiladi. Shuningdek, sezgilarning nerv fiziologik asosini o'rganishda I.P.Pavlov ta'biri bilan aytganda analizator apparati tashkil etadi.

Analizator – tashqi va ichki muhitdan keladigan ta'sirotlarni qabul qilib olib, fiziologik jarayon bo'lgan qo'zg'alishni psixik jarayonga, ya'ni sezgilarga aylantiruvchi nerv mexanizmlari tizimi. Analizator apparati 3 qismdan tashkil topgan bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

- retseptor –tashqi quvvatni nerv jarayoniga o'tkazadigan maxsus transformator qismi;

- analizatorning periferik bo'limining markaziy analizator bilan bog'laydigan yo'llarni ochadigan afferent (markazga intiluvchi) qismi;

- efferent (markazdan qochuvchi) - olamda to'g'ri mo'ljal olishning organizmning yashash sharoitlariga muvofiq tarzdagi faoliyatining negizini ta'minlaydigan qismi.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, sezgilar insonning tashqi va ichki muhit bilan aloqasining asosiy vositasi hisoblanadi. Ular bizni atrofimizdagi dunyo haqida ma'lumot bilan ta'minlaydi, xavfdan ogohlantiradi va hayotimizni mazmunli qiladi. Sezgilarning nerv-fiziologik asoslari murakkab jarayon bo'lib, unda retseptorlar, nerv tolalari va miya ishtirok etadi. Sezgilarning fiziologik mexanizmlarini tushunish bizga quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- Inson organizmining ishlashini yaxshiroq tushunish;
- Sezgi buzilishlarini erta aniqlash va davolash;
- Insonning sezgi qobiliyatlarini rivojlantirish;
- Texnologiyalarni inson ehtiyojlariga moslashtirish.

Kelajakda sezgilarning nerv-fiziologik asoslari bo'yicha olib boriladigan tadqiqotlar insoniyatga yanada ko'proq foyda keltirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. G'oziev E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2002. 1-2 kitob.
2. А.Х.Югай, Н.А.Мираширова. “Общаяпсихология”. Ташкент. 2002.
3. Худайбердиев, А. А., & Шарипов, К. К. (2017). Изучение процесса конденсации углеводородных паров в опытном кожухотрубчатом аппарате. Химическая промышленность, 94(1), 40-44.
4. Шарипов, К. К., Хошимов, Ш. М., & Саида, И. М. (2021). Анализ коэффициента теплоотдачи при конденсации углеводородных паров.
5. Худайбердиев, А. А., Шарипов, К. К., & Исмаилов, О. Ю. (2017). Основные физико-химические и теплофизические свойства газового конденсата. Химическая промышленность, 94(3), 143-146.
6. Shamahmudova, A., & Djalilova, S. (2024). Retracted: Discourse strategies of ecology and environment. In BIO Web of Conferences (Vol. 84, p. 04025). EDP Sciences.